

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА

ISSN: 1857-7342

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2011

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА И АРХЕОЛОГИЈА**

Издавачки совет

д-р Саша Митрев
д-р Кирил Цацков
д-р Кирил Барбареев
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков
м-р Верица Јосимовска

Редакциски одбор

д-р Кирил Цацков
д-р Зоранчо Малиниов
д-р Звонимир Николовски
д-р Трајче Нацев
м-р Александар Донски
м-р Оливер Цацков

Главен и одговорен уредник

д-р Кирил Цацков

Единица на Универзитетот
Институт за историја и археологија

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Печати

Печатница „Европа 92“ - Кочани
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Институт за историја и археологија
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

СОДРЖИНА

м-р Александар Донски ВОБЕД	7
д-р Тодор Чепреганов, д-р Ѓорѓи Чакарјаневски МАКЕДОНИЗМОТ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ	9
д-р Кирил Цацков НЕОДМИНЛИВАТА ПЕДАГОШКА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО ШТИП И ВО ПРИЛЕП.....	17
д-р Ѓорѓи Малковски ПРОПАГАНДИТЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ДРЖАВИ ВО ВРЕМЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	25
д-р Силвана Сидоровска-Чуповска ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕТО НА ПРЕРОДБАТА	31
д-р Александар Илиевски ПЕДАГОШКО-АНДРАГОШКАТА ДЕЈНОСТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	41
д-р Михајло Георгиевски ПРОСВЕТИТЕЛСКИТЕ ПОГЛЕДИ НА КРАТОВСКИОТ УЧИТЕЛ ДИМИТАР ПОП ЈОСИФОВИЧ, СОВРЕМЕНИК НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, ИЗНЕСЕНИ ВО НЕГОВИТЕ РАКОПИСИ ОД 1858 И 1869 ГОДИНА.....	51
м-р Дора Јурукова ЗНАЧЕЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ЗА УЧИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ ВО МАКЕДОНИЈА	57
д-р Наташа Котлар-Трајкова МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ И ПЕТКО РАЧОВ СЛАВЕЈКОВ	61
д-р Билјана Ристовска-Јосифовска ИСТОРИСКИТЕ ПРЕСЕЛБИ ОД МАКЕДОНИЈА ВО ОБЛАСТА ТУЗЛУК ВО БУГАРИЈА (втората половина на XIX и почетокот на XX век).....	67

проф. Трајче Мицески, спец. Роберт Конески, дипл.теолог ЕДУКАТИВНО-МЕНАџЕРСКО-ЛИДЕРСКИТЕ ОДЛИКИ НА ДИРЕКТОРОТ НА НАРОДНОТО УЧИЛИШТЕ ВО ПРИЛЕП (1874-1877) - ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	73
д-р Зоранчо Малинов ФОЛКЛОРНИ И ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИЈАЛИ ПУБЛИКУВАНИ ОД ШТИПЈАНИ КОН КРАЈОТ НА XIX ВЕК	85
д-р Снежана Јованова-Митковска НЕКОИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА „ЗВУЧНАТА МЕТОДА“ НА КОВАЧЕВ	97
д-р Александар Трајановски НАРОДНООПШТИНСКИ И ПЕДАГОШКО-БОГОСЛОВСКИ УЧИЛИШТА ВО МАКЕДОНИЈА КОН СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК (ПО ПРИМЕРОТ НА УЧИТЕЛСТВУВАЊЕТО НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ, Д. МИЛАДИНОВ, СЛ. ДИНГОВА, К. ШАПКАРЕВ И ДРУГИ)	109
д-р Валентина Миронска-Христовска УЛОГАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ ВО МАКЕДОНСКАТА ПРОСВЕТНА ТРАДИЦИЈА	123
м-р Елена Јосимовска УЧИЛИШТАТА ВО ШТИП ПРЕД И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	133
м-р Ванѓа Димитријева ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ЗНАЧЕЊЕТО НА НЕГОВАТА ЛИЧНОСТ ВО КУЛТУРНОТО ПОЛЕ НА МАКЕДОНИЈА.....	137
м-р Ирена Китанова ЕТИЧКО-ЕСТЕТСКИТЕ СЕГМЕНТИ ВО БУКВАРОТ НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ.....	141
Донче Ефремов, Емилија Корунска ЈОСИФ КОВАЧЕВ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ.....	145
м-р Оливер Цацков ЈОСИФ КОВАЧЕВ - УЧЕНИК И УЧИТЕЛ.....	151

м-р Ленче Насев ПОГЛЕД КОН ЖИВОТОТ И ДЕЛНОСТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ – ИСТАКНАТ МАКЕДОНСКИ ПЕДАГОГ И РЕФОРМАТОР ОД ШТИП	155
Иван Котев, Милена Цацкова ПЕРИОДБЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО И УЛОГАТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ	163
м-р Верица Јосимовска ДЕЛАТА НА ЈОСИФ КОВАЧЕВ И ВРЕМЕТО ВО КОЕ ГИ СОЗДАВАШЕ	175
м-р Кире Филов РАЗВОЈОТ НА ПРОСВЕТНАТА ДЕЈНОСТ ВО ШТИП ПРЕД, ЗА ВРЕМЕ И ПО ЈОСИФ КОВАЧЕВ	179
Лидија Камчева ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ И НЕГОВОТО УЧИТЕЛСТВУВАЊЕ ВО ШТИП	185
м-р Марија Коцева ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА УЧИТЕЛИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	191

УДК: 37.014.2(497.731)(091) проф. д-р Силвана Сидоровска-Чуповска
Институт за национална историја - Скопје

ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕТО НА ПРЕРОДБАТА

Процесот на македонизирање на градовите и менување на нивниот карактер започнат во втората половина на XVIII век, својот најголем интензитет го достигнал со почетокот на XIX век. Економската основа на градовите биле занаетчиството и трговијата. Се појавиле развиени градски занаетчиски и трговски центри кои започнале да го менуваат својот облик, како и бројот на населението. Во редот со Велес, Скопје, Кукуш, Битола, Серес, Солун и други, просперитетот доживувал и Штип.

До крајот на XVIII век, Штип приближно имал 6.000 жители и се вбројувал меѓу поголемите градови во Македонија. Како и во поголемиот број од македонските градови и во Штип започнале да се формираат нови квартави каде што доминирал македонскиот елемент. Во втората половина на XIX век бројот на жители се зголемил од 15.000 до 20.000 жители, со развиени десетина занаети (кројачки, кожарски, чевларски, кујунциски, сармациски и др.). Градот бил познат по извезените кожи, како и по маслото од сусам и афионово семе, потоа волната и други производи.

Со почетокот на XIX век меѓу македонските трговци кои имале отворени трговски кантони во Европа бил и хаџи Пецо од Штип. Трговските и стопанските врски на Штип со надворешниот свет имале и една друга мошне важна страна поврзана со културната преродба. Во 1814 година во редот на трговците кои материјално го помогнале печатењето на книгите од Јоаким Крчовски „Повест ради страшнаго и втораго пришествие Христова“ се споменува и трговецот хаџи Пецо од Штип. Пет години подоцна, помош за печатење на книгата „Различни поучителни наставленија“ донирале и жителите на Ново Село (Ивановъ, Съверна Македонија: 1906, 356).

Тешко е да се посочи едно определено средиште (град или област) во Македонија, каде што најпрвин се појавило црковно-просветно движење. Тоа во некои места било посилено, некаде послабо и било во зависност од социјално-политичките и економски услови. Во таа насока може да се зборува и за развојот на просветата во Штип, каде влијанието на споменатите фактори било од големо значење.

Во 1830 година во Штип постоела црковно-епитропска општина, која со себе ги носела елементите на нов тип еснафско-трговско-граѓанска општина. Општина како и другите црковно-епитропски општини во Македонија со текот на времето, особено во периодот од 30-тите до 60-тите години од XIX век, постепено се трансформирала во црковно-училишна општина (Трајановски: 1988, 55). Црковно-епитропската општина во Штип била една од ретките во Македонија во која до крајот на XVIII век немало грчко училиште. Во 1793 година во Штип за првпат се споменува ќелијно училиште. Ваков тип на училиште егзистирало и во Ново Село, каде што се изучувала словенската писменост преку часословот, псалтирот и друго. Ваквата тенденција се задржала и по укинувањето на Охридската архиепископија, кога сите ингеренции биле во рацете на Цариградската патријаршија. Во изворите е забележано дека во штипската црква не се служела литургија на грчки јазик, освен со извесни исклучоци.

Писменоста меѓу населението во Штип со почетокот на XIX век била на завидно ниво. Ова го потврдува и податокот во кој се вели дека половината од граѓаните знаеле да читаат и да пишуваат (Хаџи Васиљевиќ: 1928, 83).

Ќелијното училиште во Штип, познато уште како општонародно училиште, продолжило со работа и во 1830 година. За таа цел Штипската црковноучилишна општина им плаќала на општинските учители даскалот Мано и Трајко Клисаров (Завоев: 1928, 68). Во 1828 година училиште имало и во Ново Село, во кое учител бил даскалот Тасо. Во време на нивното учителствување, училиштата сеуште се наоѓале во преодна фаза од световно во општинско ќелијно училиште, бидејќи за тоа и говорат и изворите во кои се вели дека учителите покрај општинска плата, примале и подароци од родителите и учениците за време на големите празници (Трајановски, 1988, 115).

Истовремено со општинското ќелијно училиште работеле и неколку приватни училишта (Завоев: 1928, 68). Овие училишта се разликувале од општинското ќелијно по тоа што во нив учениците во слободното време работеле и некој занает. Во нив наставата била водена од некој приучен занаетчија, кому учителството му претставувало и дополнителна професија (Завоев: 1928, 68).

Кон крајот на 1840 година било отворено првото световно (заемно) училиште. Прв градски учител бил Павле Грозданов, кој бил многу ценет од своите сограѓани. Во 1846 година за време на неговото учителствување од страна на грчкиот епископ Захариј, кој управувал на Ќустендилско-штипската епархија бил направен безуспешен обид во општинското училиште да го спороведе грчкиот јазик. За таа негова цел биле ангажирани

двајца грчки учители кои успеале само еден месец во изнајмена куќа да држат проповед на грчки јазик (Ивановъ, Сџверна Македонија: 1906, 359-360). Световното училиште успешно работело до смртта на учителот Павле во 1857 година.

Во 1861 година под раководство на трговско-занаетчискиот слој главните организатори на просветата за учител бил повикан српскиот учител Ѓорѓи Милетиќ. За време на неговото учителствување за првпат биле спроведени и годишните испити за учениците. Истата година било отворено и првото женско училиште од неговата сопруга велешанката Ефка Милетиќ. Две години подоцна, во 1863 година, во основното училиште учителствувал уште еден српски емигрант Василије Димитријевиќ. Во градот останал многу кусо време, бидејќи по три месеци се споменува учителот Димитар Белајана. Во штипското класно училиште наставата ја водел Димитар Павлов, син на Павле Грозданов (Завоевъ: 1928, 70).

Во 1869 година, по предлог на граѓаните, Штипската црковноучилишна општина за главен учител во класното училиште го назначила Јосиф Ковачев. Штипското класно училиште го реформирал врз педагошка основа, со цел да подготвува учители за основните училишта, прво училиште од ваков вид во Македонија. Училиштето имало два класа и во него Ј. Ковачев за првпат го вовел предметниот систем на настава (Биографија на дарителите Екатерина и Јосиф Ковачеви: 1936, 4). Покрај општообразовни, во наставниот план во штипското училиште биле застапени педагошки и богословски дисциплини, поради што било наречено педагошко-богословско училиште (Кантарџиев: 2002, 199-200). Првата генерација учители од неговото училиште излегла во 1871 година. Неговото училиште набргу се прочуло и станало расадник на новите педагошки идеи (Ванковъ: 1903, 121). Ј. Ковачев организирал и неделни курсеви за просветување на возрасните, на кои им држел предавања од црковната и општата историја, а на трговците за водење на трговските книги и сметководството.

Успехот на Педагошкото училиште во Штип било повод Прилепската црковноучилишна општина да го покани Јосиф Ковачев да дојде за главен учител на прилепските училишта. Поканата била прифатена и со почетокот на новата учебна година 1874-1875 година овој познат македонски педагог и реформатор во наставата веќе бил во Прилеп.

Освен во полето на просветата, со почетокот на шеесеттите години од XIX век во Штипската црковноучилишна општина се случувале важни настани на црковен план, кои всушност биле дел од започнато црковно-просветното движење во Македонија за отфрлање на грџизмот и влијанието на Патријаршијата.

Како што е познато во периодот 1845-1851 година и повторно од 1858-1860 година, на чело на Кустендилската епархија се наоѓал патријаршискиот владика Дионисиј. Веднаш по неговото второ поставување за митрополит на епархијата (на 24 декември 1858 година) ги задолжил граѓаните и селаните да му собираат 50.000 гроша за надополна на издатоците околу откупот на епархискиот престол. Освен тоа, продолжил со собирањето на 25 гроша од секоја селска куќа, 300 гроша за стапување во втор брак, 1.200 гроша за осветување на црква, 400 гроша за водосвет и друго. Ова предизвикало силна реакција од верниците во кое најборбено се покажало штипското граѓанство. На 21 јули 1860 година, граѓаните на Штип и на Ново Село, на чело со Штипско-новоселската општина, ја отфрлиле власта на Патријаршијата (Димитровъ: 1894, 460). На местото од сменетиот Дионисиј во март 1861 година, за нов кустендилски архиепископ бил поставен митрополитот Игнатиј, кој во многу свои постапки не заостанувал од претходниот владика. Ваквиот однос на грчките владици економски ги сосипало граѓаните од градот и околината. Така, во 1861 година Штипско-новоселската општина се обратила за парична помош до српската влада, за изградба на месната црква „Свети Успенија на Пресвета Богородица“ (Граѓа за историјата на македонскиот народ: 1981, 201-202).

Антипатријаршиското расположение продолжило и против новиот владика. За да се спречи злоупотреба при собирањето на црковните давачки од владиката и неговите приврзаници, во неколку наврати морале да интервенираат и османлиските власти. Незадоволството на граѓаните од Штип во годините 1863, 1865 и 1866 година, кулминирало во 1867 година, кога новиот состав на општината на чело со Мано Панајотов започнал нови и поуспешни антипатријаршиски борби (Изъ архивата на Найдено Геровъ: 1911, 165-166).

Ова движење дошло до израз во декември 1869 година, кога општинарите во Штип го отстраниле владичкиот стол од црквата „Св. Недела“, а на тогашниот митрополит Игнатиј не му било дозволено да влезе во црквата. Тој бил принуден службата да ја врши во приватен дом во присуство на неколку патријаршисти. Меѓутоа, и таму народот го искажал своето незадоволство со извиците „Долу Игнатиј!“ и „Не сакаме грчки владика!“. Така, како волк од стадо, е исфрлен дедо владика, му пишувале штипјани на Павел Божигропски во Лесновскиот манастир. По овој настан целокупната црковно-просветна и општествена дејност во Штип и околината била преземена од Штипско-новоселската црковноучилишна општина (Трајановски 1988, 206). Општината ги финансирала учителите, кои наставата ја изведувале на народниот македонски јазик, ги поделила парохииите меѓу свештениците, собирала

црковни давачки, го претставувала народот во меџлисот, се грижела за училиштата, вршела комунални, хуманитарни, семејно-брачни и други дела на полно самостојно (Трајановски 1988, 206).

Почетокот на 70-тите години од XIX век, македонските градови биле опфатени со економска криза, која предизвикала осиромашување на општините и до загрозување на натамошната издршка на училиштата. Ова е периодот кога бугарската, а подоцна и српската просветна пропаганда сè повеќе правале обиди за навлегување во македонските народни општински училишта. На овој план во голема предност била бугарската пропаганда, која со формирањето на Егзархијата и давањето „економска помош“ и за училиштата во општините во кои немала свои егзархиски владици и архиереи, постепено, но сигурно ги ставала под целосна зависност.

Штипската црковноучилишна општина до средината на 80-тите години од XIX век и во тешки економски услови успешно ги одржувала просветно-културните институции. Во учебната 1871/1872 година за учител во световното училиште бил поставен Михаил А. Ковачев (брат на Јосиф Ковачев). Следната година, во декември 1872 година, било отворено читалиште под името „Дејателност“, со основна цел, како и на другите читалишта во Македонија, да го зајакне културно-просветниот живот во својот град. Во Уставот на „Дејателност“, покрај правилата за работа, бил одреден и начинот на неговото снабдување со книги (Цимурова-Јанатова: 1979, 533-539).

Во 1873 година Арсениј Костенцев родум од Ново Село, Штипско, кој пред тоа учителствувал во с. Робово, с. Попчево, Пехчево, Неготино и Горна Џумаја, со брата си Михаил отвориле книжарница во Штип (Завоев: 1928, 87-88). Следната учебна 1874/1875 година за учител бил поставен кратовецот И. Каранов, школуван во Цариград и Русија. По него за учители се споменуваат Д. Павлов и Д. Белајанин, кои за учители биле повикани од општината (Завоев: 1928, 82).

До 1877 година штипјани немале училишна зграда. Наставата се одржувала во приватна куќа (Коце Рибарче). Место на изградбата било определено во западниот дел на црквата „Св. Никола“. На едно заседание на црковно-училишниот одбор било решено училиштето да го добие името „Св. Кирил и Методиј“. Училиштето било изградено по две години и било едно од најголемите и најмодерните училишта во Источна Македонија.

Од 1877 до 1883 година за учители во Штип биле поставени Константин Шекеринов, Ал. Живков и Атанас Чепрганов. (Завоев: 1928, 82)

Просветната пропаганда раководена од Егзархијата за преземање на црковноучилишните општини во Македонија била олеснета со донесениот

Закон за вилаетите (1880). До оваа година егзархиско училиште во Штип не било отворено, за што потврдува и кореспонденцијата помеѓу егзархот Јосиф и претседателот на собрание во Пловдив, во кое последниот бил загрижен за отсуството од егзархиски училишта во Македонија, односно во градовите Воден, Ресен, Лерин, Неврокоп и Штип. За ваквата состојба вината се барала во грчката и српската пропаганда (Кирил патриарх бугарски: 1969, 371).

Со спроведувањето на *Законот за вилаетите* и одземањето на дотогашните привилгии на грчките владици да го назначуваат просветниот кадар во училиштата, во духот со донесениот закон, во поголемите вилаетски центри биле формирани специјални училишни комисии меарифкомисион (меарифхоумиссоулар), пред кои сега егзархиските просветни лица добиле право да полагаат испити и потврда за изведување настава во македонските училишта (Трајановски 1980, 57).

Во текот на 1881 година било отворено и првото егзархиско училиште во Штип (Генчев 1970, 13-60). Меѓутоа, финансирањето на трикласното училиштето било и понатаму во рацете на општината за што говори еден школски документ за учебната 1885-1886 година.

За поуспешно работење со училиштето, училишното настојателство ја земал обврската да се изработи Устав. Во неговото составување учествувала комисија во состав: Саздо Панајотов, директор на училиштето, Григор Кралев, основен учител и претседателот на училишното настојателство, Христаки Димитров. Уставот бил изработен во 1889 година и меѓу останатите ги содржел и следниве поважни точки: права и должности на училишното настојателство, права и должности на директорот и права и должности на учителите, учениците, родителите и друго. Поважни делови кои се однесувале на правата и должностите на учениците се препишувале и лепеле на ѕидовите од училиштето (Завоев: 1928, 82).

Ова е период кога обиди за навлегување на просветен план имала и српската пропаганда, но нејзиниот успех бил незначителен во споредба со бугарската просветна пропаганда. Единствено што можела да направи било со потплатување на грчкиот митрополит во Скопје да добие дозвола за основање на црковноучилишна општина. Успешен на овој план бил српскиот конзул Владимир Карик. Тој кон средината на деведесеттите години од XIX век добил согласност за основање општини покрај градовите Куманово, Кратово, Кочани, Берово, Гостивар, Крива Паланка и во Штип.

Постојаните притисоци правени од пропагандите, особено од Егзархијата, било причина шттипското граѓанство да бара излез од наметнатата ситуација. Една од нив била и заканата за еднострано отцепување и барање

за обнова на Охридската архиепископија. За преземените активности голема улога имало и присуството на митрополитот Теодосиј Гологанов во Скопје. По прогласувањето на егзархиските правилници и инструкции за училиштата за неважечки набргу Т. Гологанов ја отфрлил власта на егзархот со прогласувањето на Скопската епархија за самостојна (Димевски, 1965, 101-103).

Во октомври 1891 година, освен Куманово, Свети Николе, Кочани, Крива Паланка и Гостивар го посетил Штип, каде што одржал состанок со месната интелигенција. На состанокот Т. Гологанов ја обвинувал Егзархијата за мешање во внатрешните работи на Скопската епархија и посегашето на самостојноста на црковните општини (Димевски, 1965, 103).

Учителството во Штип претставувало многубројна и значајна општествена сила. Во неговите редови се наоѓале и мнозина талентирани револуционери, со прогресивно влијание врз народниот живот. Во услови на започната борба против османлискиот поробувач и пропагандите на соседните држави, младите учители-револуционери не можеле да ја ограничат својата работа само во рамките на училиштата. Ваквата нивна активност во најраната фаза од ширењето на организационата мрежа на Македонската револуционерна организација, во градовите била исполнета со најразлични културно-просветни и политички иницијативи.

Македонската револуционерна организацијата развила широка просветно-културна и политичка активност во Штип. Во учебната 1894-1895 година, просветно-културна активност била реализирана од учителите Гоце Делчев, Дамјан Груев, Туше Делииванов и други. Според зборовите на Туше Делииванов, училиштето за возрасни било отворено во зимските денови. „Во разните уроци и предавања земаа учество сите учители. По часовите или предавањата луѓето не се растураа, туку се собираа во салонот на училиштето и потфаќаа некоја револуционерна песна“ (Пандевски 1962, 20-21).

Во учебната 1895-1896 година во Штип и во Ново Село се одбележала и 1010 годишнината од смртта на Методиј Солунски, празникот на словенските просветители св. Кирил и Методиј и нивните ученици св. Климент и св. Наум. Тогашниот учител Т. Станков за одбележувањето на празникот си спомнувал: „Во учебната 1895/1896 г. бев општински учител во градот Штип. Директор на народните училишта во градот беше Гоце Делчев со 8 души учителски персонал, повеќето штипјани. А во Ново Село, кое се смета за неразделен дел од градот, имаше одделни училишта-основно и класно (два класа), а штипската гимназија имаше 3 класа. Празнувањето на празникот на светите Кирил и Методиј таа година, како

и претходната, при директорството на Делииванов и учителствувањето на Д. Груев и Г. Делчев, се организира на најмасовен начин. Официјалното празнување стана по ист рецепт и ред, како опишаните во другите градови. Неофицијално празнувањето стана по ручек, надвор од градот, во реонот на лозјата при Новакова Чешма, масовно посетено од целото граѓанство, при голема масовност но и необеспокојувани од туѓи погледи” (Станковъ:1933, 29-30).

Револуционерната активност на штипското учителство не останало настрана од преследувањето на османлиските власти. Апсењата кои се случувале по некоја афера или провала најмногу го погодувал учителскиот кадар. Од двете афери „Деинска” и „Виничката” од 1897 година, скоро сета штипска интелигенција била затворена. Најголеми последици биле почувствувани од последната „Виничка афера”. Вандалските маки го натерале учителот-револуционер Мише Развигоров да ја преземе сета одговорност врз себе. Осуден за учество во аферата бил испратен на заточение од која бил ослободен по дадената амнестија во 1902 година. Со својата револуционерна дејност продолжил и по Илинденското востание сè до трагичната смрт во 1907 година.

Крајното разнебитување на економската состојба под ударите на османлискиот режим со почетокот на XX век имало негативни последици врз просветата во Штип. Голем дел од интелигенцијата излезот го гледала во емигрирање во соседните земји, каде што продолжила активно да дејствува за ослободувањето на Македонија.

Користена литература

- Биографија на дарителите на Екатерина и Јосиф Ковачеви, 1936: Софија, Ванковъ, Н. Ив., 1903: Историја на учебното дџло в Бџлгария от край време до освобождението, Ловеч, 121.
- Генчев, Н., 1970: Поглед врху просветните движења в Македонија през XIX в. до 1878, 36.: Пламъкът на солунскиа светилник, Софија, 13-60.
- Граѓа за историјата на македонскиот народ од Архивот на Србија, 1981: том II, кн. I (1856-1863), 1981: Приредил: Климент Џамбазовски, Белград, 201-202.
- Димевски, С., 1965: Митрополитот скопски Теодосиј - Живот и дело (1876-1926), Скопје, 101-103.
- Димитровъ, Г., Княжеството Бџлгария въ историческо, географическо и етнографическо отношение, Част I, Софија, 460.
- Завоевъ, П., 1943: Град Штипъ, Софија, 68, 70, 82, 85, 87-88.
- Иванов, Й., 1906: Схверна Македонија, Софија, 356, 359-360.

- Изъ архивата на Найден Геровъ, 1911: Кореспонденция съ частни лица А-Л. Под редакцията на Т. Пенчев, кн. I, София, 165-166.
- Кантарџиев, Р., 2002: Историја на образованието и просветата во Македонија, Скопје, 199-200.
- Катарџиев, И., 1957: Еден документ за школската пропаганда во Македонија, ГИНИ, I/1, Скопје.
- Кирил патриарх български, 1969: Българската екзархия в Одринско и Македония след освободителната война 1877-1878, том I, книга 2, София, 371.
- Пандевски, П. 1962: Учителското движење во Македонија, Скопје, 20-21.
- Станковъ, Т., 1933: Празнуването деня на Св. Кирилъ и Методий въ турско време въ Македония (Спомени и преживншци), София, 29-30.
- Трајановски, А., 1988: Црковно-училишните општини во Македонија, Скопје, 55, 115, 206.
- Хаџи Василевић Јов., 1928: Просветне и политичке прилике у јужним српским областима, Београд, 83, 99.
- Џумурова-Јанатова Невенка, 1979: Активноста на штипското читалиште “Дејателност” за време на преродбата, Зб.: Школството, просветата и културата во Македонија во времето на преродбата, Скопје, 533-539.

EDUCATION IN STIP DURING THE REVIVAL PERIOD SUMMARY

This paper relates the chronological development of schools and education and the social situation in the town an region of the Stip during the revival period. The people gave financial support to printing of the some books, collected money to help the scool and poorer chlidren, and contributed financially to the constuction of the new school buildings.

It surveyes the development of the scool network, giving a list nemes of the teachers and discusses the long educational and cultural tradition chreished by the town officials and population of Stip, the situation of the education in the town, the fact the Macedonian language was in use in the scools and compares the educational situation in Stip with that in other towns.